

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

СЕМЕНЕЦЬ-ОРЛОВА Інна Андріївна

УДК 323.2:364.42/.44(043.3)

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ СІМЕЙНОЇ ПОЛІТИКИ:
ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНИЙ АНАЛІЗ**

23.00.01 – теорія та історія політичної науки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Київ – 2012

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі політичних наук Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник -

доктор політичних наук, професор
БАБКІНА Ольга Володимирівна,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
завідувач кафедри політичних наук.

Офіційні опоненти:

доктор політичних наук, професор
ГОЛОВАТИЙ Микола Федорович,
Міжрегіональна академія
управління персоналом,
проректор з наукової роботи;

кандидат політичних наук, доцент
СЕМИГІНА Тетяна Валеріївна,
Національний університет
«Києво-Могилянська академія»,
доцент кафедри соціальної роботи.

Захист відбудеться 21 грудня 2012 року о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.12 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано 20 листопада 2012 року.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

М.А. Остапенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Сучасна соціально-демографічна динаміка – старіння населення, зниження економічного та виховного потенціалу сім'ї, падіння якості дитинства та материнства – зумовлює процес модернізації сімейної політики. Прямі заходи підтримки сім'ї на сучасному етапі є недостатньо ефективними, що обумовлює потребу трансформувати концепти патерналістських форм і методів впливу держави на розвиток сім'ї. Політика держави щодо сім'ї виступає як процес ухвалення та реалізації державних рішень на основі послідовного, інтегративного моніторингу сімейних змін. Для вітчизняного політичного дискурсу характерним є недооцінка ролі сім'ї як первинної мультифункціональної ланки суспільства.

На сучасному етапі суспільного розвитку переважає технологічне сприйняття сім'ї як інституту, підтримуючи який можна збільшити економічні можливості країни. Не достатньо враховується принциповий фактор виконання сім'єю державного замовлення на виховання політично відповідального та законослухняного громадянина. Прикро визнавати, що в умовах посилення негативних тенденцій у процесі розвитку сімей, сімейна політика не сприймається у ролі консолідуючого, гармонізуючого чинника суспільного розвитку, як об'єкт актуальних політичних стратегій. Це обмежує можливості модернізації сімейної політики України в рамках загальносвітових прогресивних тенденцій.

У багатьох аспектах суспільний розвиток визначається показниками благополуччя сімей, відсутність достатнього рівня якого ставить під загрозу окремі політичні цінності. Оскільки сім'я гармонізує інтереси держави і громадянина, її слід сприймати як чинник соціальної стабільності та стійкості політичної системи. Сімейна політика є показником дієздатності законодавчої, виконавчої влади, сприяє сталому державному розвитку та загальній стратегії підвищення якості життя. Це актуалізує потребу подолання розриву між суспільними очікуваннями та конкретними заходами щодо підтримки сім'ї.

Актуальність теми дисертаційного дослідження обумовлюється необхідністю обґрунтувати теоретичні аспекти державної сімейної політики, здійснити аналіз її концептуальних та методологічних основ, виробити нову стратегію підтримки сім'ї в Україні. Європейський вибір України зумовлює пріоритетність наукового аналізу концепцій, спрямованих на реалізацію актуальних заходів сімейної політики в Європейському Союзі.

Розв'язання соціальних проблем як складову частину політичного розвитку, функціонування соціально-правової держави за умов вільного ринку розглядають у своїх роботах В. Андрущенко, В. Бабкін, О. Бабкіна, І. Бідзюра, І. Варзар, К. Ващенко, М. Головатий, В. Горбатенко, В. Корнієнко, В. Куценко, Е. Лібанова, М. Логунова, А. Сіленко, Я. Пасько, Т. Семигіна, В. Скуратівський, С. Толстоухова, Ю. Шайгородський та інші. Серед багатьох напрямів сучасного вивчення інституту сім'ї у вітчизняних наукових

дослідженнях виділяються наступні: загальна соціологія сім'ї (О. Балакірєва), сім'я як економічна ланка (С. Ничипоренко), історичні та етнографічні дослідження сім'ї (Л. Мелешко, Г. Чирікова), демографія сім'ї (І. Накалюжна, Я. Павленко), теорія та методологія комплексного вивчення сім'ї (Т. Яблонська), теоретичні проблеми сімейної політики (О. Коломієць, Н. Лук'янова, А. Мішин), законотворча діяльність в сфері регулювання шлюбно-сімейних відносин (Л. Мельничук, Д. Єрмоленко), проблеми гендерної рівності (Н. Гусак, В. Суковата), асиміляція світового досвіду практики сімейної політики (І. Чеховська). Аналіз робіт вчених надав підстави стверджувати про необхідність застосування міждисциплінарного методу, як основи комплексного теоретичного аналізу концептуальних засад державної сімейної політики, та актуальність багатовекторного політологічного дослідження теоретико-практичних основ сімейної політики. Окреслені наукові проблеми зумовили вибір теми, визначили структуру дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконувалася в межах комплексної науково-дослідної теми кафедри політичних наук Інституту політології та права Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова «Проблеми політичної модернізації і трансформації: світовий досвід та українські реалії», науковий напрям «Дослідження проблем гуманітарних наук», затверджений Вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 7 від 31 січня 2008 р.). Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 5 від 24 грудня 2009 р.).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є здійснення політологічного аналізу вітчизняних та зарубіжних підходів щодо виявлення динаміки розвитку та концептуалізації державної сімейної політики, визначення процесів її формування та реалізації, з'ясування особливого статусу сімейної політики в системі соціальної політики. Реалізація поставленої мети дослідження обумовила необхідність розв'язання наступних завдань:

- дослідити теоретико-методологічні засади аналізу державної сімейної політики на основі систематизації наукової методології вивчення сімейної політики та розкрити політологічне навантаження поняття сімейної політики, використовуючи міждисциплінарний дискурс його вивчення;

- окреслити концептуальні підходи щодо формування державної сімейної політики в сукупності її стратегічної лінії і тактичних дій на основі аналізу філософських та соціальних підвалин феномену діалогічності сім'ї та держави, теоретичного обґрунтування проявів політичних принципів державної підтримки сім'ї та дослідження теоретико-методологічної основи концепцій, спрямованих на реалізацію сімейної політики;

- дослідити концептуалізацію світоглядних підвалин та соціально-політичних витоків сімейної політики в соціально-правовій державі;

- проаналізувати теоретичні засади інституційного оформлення моделей сімейної політики у країнах-членах ЄС та концептуалізацію формування критеріїв ефективності заходів державного піклування про сім'ю у контексті оптимізації процесу підтримки сімейного розвитку, сприйняття сім'ї як політичної цінності;

- здійснити рефлексію значимості екстраполяції політичного досвіду реалізації сімейної політики Європейського Союзу в українські соціально-політичні реалії на основі узагальнення сучасних досягнень європейських програмних мереж з питань сімейної політики як інструменту наукового забезпечення змісту сімейної політики ЄС;

- окреслити теоретико-методологічну платформу модернізації вітчизняної сімейної політики за умов її багатосуб'єктності, комплексності та поліфункціональності, використовуючи політологічний аналіз тенденцій розвитку сімейної політики України, наукове осмислення консолідованої співпраці та узгодження інтересів держави, сім'ї та індивіда і виділити концептуальні засади формування пріоритетів модернізації сімейної підтримки в Україні.

Об'єкт дослідження – сімейна політика як складова соціальної політики.

Предмет дослідження – концептуальні засади державної сімейної політики.

Методологія дослідження. Єдність гносеологічного, соціально-філософського та політологічного аналізу державної сімейної політики забезпечується використанням комплексу філософських, загальнонаукових та спеціальних методів пізнання політичних явищ як методологічної основи дисертаційного дослідження.

У роботі послідовно і творчо застосовані методи: системний – дозволив розглянути державну сімейну політику у взаємозв'язках її структурних елементів; еволюційно-історичний – сприяв аналізу процесу розвитку основних інститутів сімейної політики; метод крос-національного порівняння – використано у ході виявлення позитивного досвіду сімейної політики в країнах ЄС; біхевіористичним методом послуговувались у дослідженні характеру участі осіб з сімейними обов'язками у громадсько-політичному житті; емпіричні методи політичних досліджень застосовані для обґрунтування тенденцій розвитку сімейної політики.

Методологічна основа дисертаційного дослідження визначається багатоплановістю теми дослідження, що вимагає міждисциплінарного підходу. Аналіз проведено в рамках теорії та історії політичної науки, поряд з тим деякі теоретичні підходи до дослідження формувалися з урахуванням економічної теорії, соціології. Основою для дослідження специфіки відносин сім'ї та держави, що трансформуються, методологічними орієнтирами стали фундаментальні праці сучасних і зарубіжних вчених в галузі соціальної та сімейної політики, зокрема модернізаційна (А. Готьє) та алармістська (А. Антонов) концепції сімейного розвитку, сучасні теорії суспільного розвитку

(О. Тоффлер) та процесуальний підхід до аналізу сімейної політики (Ш. Циммерман). У теоретико-методологічну основу дисертаційного дослідження покладено застосування концепції «активізуючої держави», що дозволило осмислити процес здійснення сучасної сімейної політики з урахуванням активності нових політичних суб'єктів.

У дослідженні використовувались матеріали європейських науково-дослідних мереж (CARE, CHER, DynSoc, ESS, FADSE, FARE, FENICs, GENRE, HWF, IPROSEC, MEN, MoCho, NIEPS, SocCare, TSFEPS, W and M), Державного комітету статистики України, Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України, Державного інституту сімейної та молодіжної політики, Інституту соціології НАН України, Інституту родини та подружнього життя тощо.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше у вітчизняній політологічній науці здійснено комплексне дослідження концептуального розуміння державної сімейної політики як самостійного напрямку соціальної політики, органічно пов'язаного з іншими видами державної політики на стадіях вироблення, прийняття і реалізації рішень; сімейну політику проаналізовано як сучасну пріоритетну політичну стратегію в контексті соціальної моделі розвитку держави. Це знайшло відображення в наступних положеннях наукової новизни дослідження.

Уперше:

- запропоновано інтегроване і адекватне предмету політичної науки визначення державної сімейної політики як комплексної системи державної діяльності, метою якої є надання альтернативної державної допомоги різним типам сім'ї та здійснення економіко-правового регулювання відносин всіх зацікавлених суб'єктів системи підтримки сім'ї між собою на засадах відкритої, рівноправної та демократичної взаємодії. У цьому підході закладено інституційний та ціннісний вимір політики на протиположних інструментально-прагматичному та функціональному підходах, що заперечують розуміння сім'ї як самодостатньої цінності. Доведено, що державна сімейна політика є самостійним напрямом соціальної політики, що має власні інституційні ознаки: мету, суб'єкти, предмет, інструментарій, ідеологію, структуру управління, механізми реалізації, правові та наукові основи, імперативи тощо);

- здійснено концептуальний політологічний аналіз державної сімейної політики на основі кореляції предметного поля останньої з іншими видами державної політики; з'ясовано, що специфіка предмету сімейної політики в тому, що він включає не загальносоціальні, а специфічні проблеми сім'ї, причому в ролі домінуючого об'єкта державної підтримки визначено благополучну сім'ю; оновлено понятійно-категоріальний апарат аналізу державної сімейної політики, як предмету політологічного дослідження, такими категоріями: «корпоративна сімейна політика», «муніципальна сімейна

політика», «сімейна політика інститутів громадянського суспільства», «політика, стимулююча життєдіяльність сім'ї», «аконвенціональна сімейна модель»;

- запропоновано авторську схему аналізу ефективності сімейної політики, яка визначає взаємопов'язані між собою засади реалізації політичної підтримки сім'ї. Серед характерних детермінант ефективної державної сімейної політики виділено: наявність стійкого антидискримінаційного змістового елементу, нейтральність стосовно підтримки всіх типів сімейних форм, спрямування на досягнення якісних результатів розвитку сім'ї як цілісного соціального інституту (а не лише кількісних показників народжуваності), тяжіння до мобільних та варіативних напрямів розвитку, сильна профілактична спрямованість (на основі первинного превентизму), диференціація на загальнодержавному, корпоративному та регіональному рівнях, відсутність ідеологічного тяжіння до патріархального розуміння сім'ї, змістовне пропагандистське забезпечення;

- проаналізовано наукові доробки європейських науково-дослідних мереж з сімейної політики та систематизовано ряд актуальних наукових рекомендацій останніх; зокрема поставлено проблему гендерної рівності в центр дискурсу про дієву сімейну політику в Україні; доведено, що покращення демографічних показників та матеріального благополуччя сімей в Україні можна досягнути лише в контексті подолання гендерної асиметрії; гендерний егалітаризм можливий за умови державного сприяння обом членам подружжя у поєднанні професійних та сімейних обов'язків.

Дістало подальшого розвитку:

- наукове обґрунтування ідеї невідповідності дискурсивного та практичного просторів вітчизняної сімейної політики, що призвело до декларування державою підтримки всіх форм сімейної поведінки поряд з фактичним захистом лише вигідного для суспільства типу сім'ї; розуміння «нового патерналізму» як ідеологічної конструкції сучасної сімейної політики в Україні, що робить сімейну політику синонімом демографічної політики;

- положення про необхідність інституціоналізації сімейної політики в Україні як самостійного напрямку соціальної політики, що зумовить надання сім'ї якісно нового статусу в політичній риторичі, сприятиме значному росту результативності усієї системи підтримки сім'ї; обґрунтування прямої залежності між державним ресурсним забезпеченням заходів підтримки сім'ї та станом загальносуспільного економічного розвитку, ступенем стабільності політики, довготривалості соціальних зобов'язань держави (ресурсне забезпечення сімейної політики за залишковою ознакою зумовлює її непередбачуваний характер та залежність від суб'єктивних чинників);

- узагальнення сучасних вітчизняних та зарубіжних підходів стосовно напрямів можливої модернізації державної сімейної політики в умовах XXI ст. в рамках моделі «активізуючої держави», що детермінує полісуб'єктність

сімейної політики, включає політичні конструкції розподілу відповідальності за гарантії сімейного розвитку між державою і соціальними партнерами та системне використання потенціалу всіх недержавних суб'єктів сімейної політики (громадських, релігійних, благодійних, бізнес-структур, засобів масової інформації), самих сімей та їх об'єднань, розвиток руху взаємодопомоги.

Удосконалено:

- систематизацію концептуальних підходів щодо аналізу сімейної політики; методологію комплексного дослідження сімейної політики, обґрунтування переваг системного аналізу поряд з факторним; методологію політологічного аналізу умов експорт-імпорту уроків політичного досвіду сімейної політики між державами; систему потенційних критеріїв оцінки ефективності сімейної підтримки з точки зору єдності кількісного та якісного піклування про сім'ю;

- аргументацію концепції пріоритету самозабезпечення сім'ї як фактора сімейного благополуччя в контексті назрілої відмови від патерналістського тяжіння державної сімейної політики на сучасному етапі.

Практичне значення одержаних результатів визначається науковою новизною і полягає у можливості застосування матеріалів дисертаційного дослідження у наукових, навчальних та прикладних цілях. Наукове значення дисертації полягає у розробці теоретико-методологічної схеми аналізу сімейної політики та її використання для подальшого розвитку теорії сучасної світової політичної науки. Матеріали дисертаційного дослідження містять актуальні рекомендації щодо розвитку системи заходів піклування про сім'ю, вироблення пріоритетної стратегії сімейної підтримки, її реалізації. Висновки та аналітичні узагальнення дисертації дають змогу розширити теоретико-методологічні межі знань про сімейну політику, а тому стануть корисні у наукових дослідженнях, прикладних розробках в галузі сімейної політики. Положення, обґрунтовані в дослідженні, мають значення у навчально-виховному процесі, при підготовці занять з загальної теорії політики, спецкурсів з сімейної та соціальної політики.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри політичних наук Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Окремі ідеї та положення дисертаційного дослідження були представлені в доповідях на міжнародних науково-практичних конференціях, а саме: VI Міжнародній науково-практичній конференції «Наука та інновації» (Пшемисль, 2010), VI Міжнародній науково-практичній конференції «Наукова думка європейського континенту» (Прага, 2010), VI Міжнародній науково-практичній конференції «Перспективні питання світової науки» (Софія, 2010), VI Міжнародній науково-практичній конференції «Наукова думка інформаційної епохи» (Пшемисль, 2011), Міжнародній науковій конференції «Сьомі юридичні читання» (Київ, 2011), III Міжнародній науково-практичній конференції «Соціальна політика: принципи та методи реалізації в контексті світового та вітчизняного досвіду» (Сімферополь, 2012).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження викладено у 13 наукових працях, серед яких 7 статей у фахових наукових виданнях з політичних наук та 6 – у тезах наукових конференцій.

Структура. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (378 найменувань) та додатків у вигляді окремої частини дисертації. Загальний обсяг дисертації – 231 сторінка, основна частина дисертації – 191 сторінка та як окрема частина роботи – додатки – 80 сторінок. Додатки містять 36 таблиць та 2 схеми.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми дослідження, визначено завдання дисертації, розкрито наукову новизну, практичне значення дослідження, наведено дані про апробацію роботи.

Перший розділ – **«Теоретичні основи політологічного дослідження сімейної політики»** – містить аналіз сучасного теоретико-методологічного стану проблеми підтримки сім'ї, загальнотеоретичні та методологічні підходи до вивчення сімейної політики як окремого напрямку соціальної політики.

У *підрозділі 1.1 – «Особливості вивчення сімейної політики в політичній науці»* – досліджено підходи до розуміння сімейної політики у світовій політичній думці; наведено аналіз наукових праць вітчизняних (О. Коломієць, Л. Мельничук, І. Чеховська) та зарубіжних (А. Антонов, А. Вишневський, А. Готьє, К. Зоріна, О. Кайлова, Ш. Камерман, Ж. Чернова, К. Яновський, Л. Хантрайз, Ш. Циммерман) дослідників; визначено теоретичні особливості сімейної політики поряд із соціальною, демографічною, гендерною політикою; окреслено методологічні орієнтири підходів до аналізу сімейної політики – структурно-функціонального, інструментального, процесуального, інституційного, соціологічного, гендерного (феміністського) тощо.

Розуміння суті сімейної політики формує два основних напрями її вивчення: широкий (сімейна політика охоплює всі види державної політики, які сприяють у створенні умов для оптимального сімейного розвитку) та вузький (сімейна політика як комплекс державних заходів в межах окремого напрямку соціальної політики з метою створення найкращих умов для функціонування сім'ї, виконання нею суспільних ролей). З'ясовано, що оперування широким підходом ускладнює виділення предмету сімейної політики. Відзначено, що акцент у дисертації поставлено на батьківстві, що дозволить проаналізувати моделі сімейної політики у призмі розподілу турботи про дітей між акторами: державою, ринком, сім'єю, чоловіком, жінкою. У ході дослідження з'ясовано, що в основі майже кожного визначення сімейної політики є проблема співвідношення функціонального навантаження сімейної та соціальної політики. Автором визначена обмеженість факторного аналізу сімейної

політики, що акцентується на розумінні однієї із домінуючих причин кризи сучасного сімейного розвитку – матеріальних проблемах сім'ї.

У підрозділі 1.2 – «Методологічні аспекти політологічного аналізу сімейної політики» – надано визначення об'єкта, суб'єктів сімейної політики, окреслено особливості мети, цілей державної підтримки розвитку сім'ї, проаналізовано найбільш поширені диференціації сімейної політики: за ступенем інституційної витратності; за рівнем інституційної автономії; за характером модернізаційних змін у змісті сімейної політики.

Відзначено актуалізацію проблеми зростання значення сім'ї (об'єкта сімейної політики) у ролі суб'єкта – творця та редактора політичного курсу сімейної підтримки. У дисертації цілі сімейної політики детерміновано як стратегії щодо створення сприятливих умов для найкращого виконання сім'єю своїх функцій. Актуальними цілями сімейної політики сучасної держави автор визначає соціальну справедливість, сімейний добробут, гендерну рівність.

Стратегічна мета сімейної політики в ЄС – стимулювання народжуваності з одночасним створенням сприятливих умов для зайнятості жінок. На думку автора, у постмодерну епоху такий вектор підтримки сім'ї особливо сприятиме балансу сімейних та суспільних інтересів. Адже у країнах, де реалізується широка політика підтримки працюючих батьків (заходами прямого та непрямого впливу), більшість жінок народжують ту кількість дітей, яку вважають бажаною. У такому разі збільшується рівень задоволення людей своїми життєвими можливостями та ступінь легітимності влади. У ході дослідження основою для здійснення сімейної політики визначено сильну державну владу, високий рівень розвитку демократії, стабільність економіки, безперервність політики для гарантій довгострокової підтримки сімей.

Автором відзначено, що з ознаки тяжіння сучасної сімейної політики до змішаних типів, витікає умовний характер її типологій. Це явище ілюструє спробу адаптувати зміст національних схем сімейної підтримки у відповідь на виклики та загрози сучасної економіко-соціальної дійсності.

У другому розділі – «**Моделі сімейної політики у країнах Європейського Союзу**» – охарактеризовано задачі захисту сім'ї, з якими зіштовхувалися держави на різних етапах свого розвитку, концептуалізовано відмінності світоглядних засад сімейної політики у країнах-членах ЄС, зроблено спробу оцінки сучасної сімейної політики за рядом критеріїв.

У підрозділі 2.1 – «**Становлення сучасних світоглядних версій сімейної політики: історико-політологічний аналіз**» – з'ясовано, що загальний вектор спрямованості сімейної політики змінюється від мінімального втручання держави в життя сім'ї і надання вузької допомоги обмеженому колу осіб до значної і різноманітної допомоги різним типам сімей, громадянам з сімейними обов'язками. Бажання залишитися конкурентноспроможними спонукає держави до пошуку маловитратних інноваційних заходів підтримки сім'ї – непрямих (у вигляді послуг, створенні умов для самозабезпечення).

Формування та інституціоналізація сімейної політики відбулася в контексті розвитку держав загального добробуту. До кінця ХХ ст. сімейна політика у країнах ЄС інституціоналізувалась як самостійний напрям соціальної політики.

У ході дослідження автором виділено такі етапи еволюції сімейної політики: профілактична (1879-1929 рр.); пронаталістська (1930-1944 рр.); патерналістська (1945-1959 рр. – поява сімейної політики в сучасному політологічному розумінні); адресна сімейна політика (1960-1974 рр. – формування сучасного дискурсу про сім'ю); «політика, дружня до сім'ї» (1975-2010 рр. – масштабна сімейна політика); постсучасний дискурс сімейної політики (з 2010 р. – модернізована та звужена сімейна політика). Нині панує позитивістський підхід в розумінні змісту сімейної політики, який визначається як непрямий контроль над процесом руйнуванням сім'ї. Потребу змін у концептах патерналізму сучасної сімейної політики зумовлено нерезультативністю агресивних намагань держави зміцнити сім'ю, використовуючи традиційні методи.

Автором визначена закономірність еволюційного розвитку сімейної політики по спіралі: на різних історичних етапах одні інструменти сімейної політики замінюються іншими, але вектори руху підтримки сімей залишаються однаковими – від широкого патерналізму до звуженої адресності – і навпаки.

У підрозділі 2.2 – *«Моделі сімейної політики: інституційний вимір, сучасний стан практичного втілення та аналіз ефективності»* – відзначено, що запропонована Г. Еспінг-Андерсоном типологія режимів держав загального добробуту є аналітичною рамкою, в яку поміщається сімейна підтримка кожної держави. Сімейна політика може містити елементи всіх трьох режимів (ліберального, консервативного, соціал-демократичного) та деякі відмінні риси, не включені у жоден з цих режимів. Поширеною у сучасній політології є класифікація моделей сімейної політики А. Готьє (за критерієм позиції держави як суб'єкта сімейної політики стосовно сім'ї як об'єкта), що передбачає поділ на просімейну (пронаталістську), протрадиційну, прогалітарну модель та просімейну модель сімейної політики невтручання з боку держави.

У ході дослідження з'ясовано, що теоретичні конструкти західної методології наукового аналізу сімейної політики «іноконтекстуальні» системі підтримки сімей пострадянських держав, процес їх легітимації у вітчизняному науковому дискурсі тільки розпочинається. Європейська програмна мережа IPROSEC виокремлює сімейну політику України як особливий посткомуністичний режим підтримки сім'ї.

У ході дослідження автором відзначена специфічність інструментарію сімейної політики. З'ясовано, що пряме механічне запозичення інструментів соціальної політики у систему державної підтримки сім'ї зменшує потенційну результативність та розмиває інституційні рамки державної сімейної політики. Слід мати на увазі, що заходи сімейної політики, поряд з пронаталістськими цілями, мають на меті збільшення сімейного добробуту, покращення

психологічного «самопочуття» сімей. Останнє за допомогою інструментів наукового аналізу складно виміряти. Всебічне врахування суб'єктивної психологічної ознаки «самопочуття» сімей в політиці дає змогу усунути не лише наслідки, а й причини сімейного неблагополуччя.

У третьому розділі – **«Концептуальне забезпечення сучасної сімейної політики в умовах соціально-демографічних змін кінця ХХ – початку ХХІ століття»** – на основі аналізу наукової діяльності європейських мереж з питань сімейної політики, інших новітніх наукових досліджень проаналізовано сучасний стан, визначено перспективи розвитку системи підтримки сім'ї в ЄС та Україні, здійснено спробу сформулювати цілісну теоретичну концепцію конструктивної взаємодії всіх суб'єктів сімейної політики.

У підрозділі 3.1 – *«Світовий досвід програмування сімейної політики у вимірі соціальних можливостей держави»* – проаналізовано теоретико-методологічні підходи наукового пізнання реалізації сімейної політики у висновках науково-дослідницької діяльності 16 європейських програмних мереж з питань сімейної політики; відзначено, що сучасне вивчення сімейної політики демонструє надзвичайну складність наявних пошуків, а також нездатність теоретиків сімейної політики адекватно і швидко реагувати на нові зміни у функціонуванні об'єкта заходів політичного впливу – сучасної сім'ї.

Незважаючи на високу ефективність соціал-демократичної моделі сімейної політики у боротьбі з сімейною бідністю, відзначено, що більшість країн Європи тяжіють до неоліберальної схеми відносин держави і сім'ї, яка пропагує індивідуальну відповідальність сім'ї за власне благополуччя. Поряд з тим, з'ясовано, що універсальна підтримка покращує якість життя сімей середнього класу з обома працюючими членами подружжя та одиноких матерів.

У ході дослідження наголошено, що, незважаючи на ряд загальних проблем розвитку сім'ї у країнах ЄС, уніфіковане погодження національних схем сімейної політики на рівні Європейського Союзу неможливе – специфічні обставини кожного члена ЄС роблять політичні відповіді на назрілі проблеми сімейного розвитку унікальними та особливими. Для сімейної політики значною мірою характерні сталість, консервативність, здатність відображати особливості конкретної нації, її традицій та менталітету.

Країнам пострадянського простору мережа NIEPS рекомендує сконцентрувати політичні зусилля, в першу чергу, на скороченні бідності в національному масштабі, використовуючи інструмент широких універсальних заходів підтримки сімей. Причому NIEPS відзначає, що вузько адресні схеми підтримки сім'ї можуть дозволити собі держави із тривалим та стабільним економічним розвитком. За такої ситуації більшість сімей не потребує державної опіки у напрямку захисту свого добробуту та потенціалу розвитку від негативних наслідків функціонування вільного ринку.

Європейські експерти програмних мереж з сімейної політики прийшли до висновку, що у реаліях сучасного нестабільного економічного розвитку непрямі

заходи підтримки сімей, заходи сприяння у суміщенні професійних та батьківських обов'язків, розширення системи установ по догляду за дітьми, з наданням дешевих та якісних послуг у них, в процесі забезпечення сімейного розвитку демонструють більшу результативність, ніж прямі заходи опіки. Експерти мережі IPROSEC стверджують, що сімейна політика з експліцитними пронаталістськими цілями часто знаходиться у конфронтації з політикою, що ставить за мету відрадити менш забезпечені сім'ї від наявності великої кількості дітей. Подібна ситуація властива і Україні. Загальною тенденцією розвитку європейської сімейної політики є розширення державних фінансових джерел підтримки сімей за рахунок приватного і благодійного секторів. Залучення у систему сімейної підтримки акторів із системи громадянського суспільства створює підстави для інституціоналізації окремого напрямку сімейної політики – сімейної політики інститутів громадянського суспільства.

У підрозділі 3.2 – «Сучасний стан та оцінка сімейної політики України в контексті цивілізаційних викликів XXI століття» – проаналізовано стан вітчизняної сімейної політики у призмі актуальних рекомендацій стосовно інноваційного наповнення системи підтримки сім'ї в Україні.

У дослідженні з'ясовано, що тривала законодавча невизначеність стратегії державного регулювання розвитку інституту сім'ї в Україні, принцип неперіоритетного матеріального, науково-аналітичного, кадрового забезпечення останньої, відсутність системності заходів сімейної підтримки свідчить про те, що вітчизняна сімейна політика предметно не виділяється із площини соціальної, передбачає обмежені заходи. За оцінкою міжнародних експертів проекту TESIS, сімейна політика в Україні перебуває у процесі формування. Адекватною моделлю державної підтримки сім'ї в Україні визначено змішану, з елементами консервативної та ліберальної системи, модель зі збереженням універсальної допомоги до етапу стабілізації економічного розвитку країни.

За результатами авторського опитування, було з'ясовано, що пронаталістські заходи сучасної сімейної політики України є менш результативними, ніж прогнозувалося. В результаті держава, витрачаючи близько 2,5% ВВП на потреби сімейної політики, оплачує лише таймінгові зсуви народжень, не зумовлюючи збільшення в особи психологічної потреби у дітях.

У підрозділі 3.3 – «Ідеологічне наповнення сучасної сімейної політики та новітні тенденції модернізації системи підтримки сім'ї в Україні» – визначено особливості ідеології державної сімейної політики України та окреслено концептуальні засади формування пріоритетів модернізації сімейної підтримки.

Межі державної сімейної політики залежать від світоглядних цінностей і орієнтирів суспільства. Трансформація сімейної політики в Україні відбувається у напрямі від прийняття державою значної відповідальності за благополуччя сім'ї, що мало місце у радянському періоді, до висунення на перший план потреб держави на сучасному етапі. Даний підхід реалізується в

рамках неоліберального ідеологічного наповнення сімейної політики України, що означає державне стимулювання самозабезпечення сім'ї. Причому форсоване намагання модернізувати зміст політичної підтримки сім'ї в рамках неоліберальної доктрини є суперечливим. Замість досягнення цілі економічно успішної сім'ї з обома працюючими батьками, в Україні де-факто відбувається консервування проблеми сімейної бідності та низької народжуваності; гендерна асиметрія в суспільстві продовжує роз'єднувати материнство та професійну самореалізацію жінки. Тому, така суперечлива постановка питання про повноцінну сім'ю, із одночасною економією державних ресурсів, визначає тяжіння сімейної політики України до доктрини «нового патерналізму», що виражається у визнанні нормативним типом повної дводітної, трьохдітної сім'ї, відсутністю державної активності у вирішенні житлових проблем сім'ї, визначенні першочерговим завданням стимулювання народжуваності, сприянні у традиційному розподілі гендерних ролей в системі «пасивного батьківства». Це не відповідає сучасній картині сімейного розвитку, сприяє збільшенню утриманського соціального навантаження держави, споживацькі настрої сімей.

Однією з ознак сучасної неопатерналістської ідеологічної системи в Україні є її надмірна заполітизованість та відповідність політичному циклу «зниження соціальної напруги перед виборами». За таких умов нематеріальні фактори стимулювання сімейного розвитку, менш чутливі до політичних впливів, залишаються поза увагою політиків. Сучасна «політика, дружня сім'ї», проголошена нормативною в ЄС, на відміну від неотрадиціоналізму, полягає у створенні можливостей для поєднання професійних та сімейних обов'язків, за яких батьківство не заважає безперервній професійній самореалізації особи.

У **висновках** подано основні теоретичні узагальнення роботи, що свідчать про реалізацію поставлених задач дослідження.

1. У ході дослідження відзначено складність формування чіткого однозначного категоріального апарату сімейної політики. Єдине визначення сімейної політики у світовій науці відсутнє і багато вчених не наполягає на цьому, використовуючи окремі елементи змісту сімейної політики в залежності від наявної кон'юнктури на політичному ринку. На даному етапі досі поширеним є спрощене розуміння сімейної політики як сукупності політик, зорієнтованих на сім'ю. У ході дослідження сімейної політики корисним є оперування науковими прийомами, що дозволяють уникати крайнощів аксіологічних розбіжностей, конфлікту парадигм кризи та модернізації сім'ї, який може бути особливо відчутний у питаннях щодо мети сімейної політики.

Державна сімейна політика виступає основним механізмом впливу держави на сім'ю, його засадничою основою, що передбачає чітке визначення суті, мети, завдань, системи принципів політичного впливу. Ефективна сімейна політика обумовлена державними потребами. Сім'я – це відкрита система, що знаходиться у взаємодії з економічною та політичною сферами суспільства, відображає соціальне самопочуття громадян, є союзником держави у вирішенні проблем суспільного розвитку. Соціальна сфера – найближча до сім'ї – і тому,

коли в ній виявляються негативні процеси і тенденції, суспільство замислюється про ступінь правильності усієї державної політики. Гарантії підтримки політичної стабільності містяться в соціальних умовах. Якщо у процесі управління соціумом держава враховує множинність інтересів сім'ї, реалізує заходи сімейної підтримки у вигляді автономної системи, є підстави говорити про цілеспрямовану державну сімейну політику. Причинно-наслідковий взаємозв'язок сімейної політики з економікою означає переважний розвиток галузей, які забезпечують задоволення матеріальних потреб сімей.

2. Держава формує інституціональне середовище функціонування сім'ї. Значення сімейної політики в тому, що вона є політичним інструментом розвитку інституту сім'ї та держави. Звідси виникає потреба першочерговості фінансування сімейної політики в системі інших видів державної політики. З'ясовано, що сімейна підтримка не повинна зводитись до вирішення лише матеріальних проблем сім'ї, а й спрямовуватися на створення всіх економічних, правових, психолого-педагогічних умов для задоволення різних сімейних інтересів. За такої ситуації сімейна політика стає чутливою та змістовною у плані впливу на нові негативні явища функціонування сім'ї.

Сімейна політика (як експліцитна, так і емпіцитна) – є засобом соціального контролю. У такому розумінні сімейна політика стає механізмом, що спрямовує поведінку чоловіків і жінок у вигідному для держави напрямку. У більшості країн Європи сім'я розглядається як важливий засіб для досягнення широких політичних та соціальних цілей у перспективі, пов'язаних з добробутом громадян. Протягом п'яти останніх років в умовах нестабільного економічного розвитку деяких членів ЄС підвищений інтерес до зменшення сімейного добробуту зумовив актуалізацію проблеми сімейного достатку в ролі одного з перших пунктів політичного порядку денного Європейського Союзу.

Пріоритетні заходи сімейної політики формуються на основі постійного моніторингу результатів підтримки сім'ї. Визначення цілей сімейної політики, її стратегії і тактики, аналіз технології проведення сімейної політики слід починати з розгляду блоку громадської думки, що відображає як оцінку сімейних змін, так і уявлення про необхідність (чи відсутність необхідності) реагувати на них. Процес формування сімейної політики може бути конвенціональний, релятивний, компромісний або конфліктний. Релятивність формування заходів підтримки сім'ї можна відстежити на прикладі визначення сімейних змін як соціальної проблеми, для чого об'єктивних, наукових критеріїв не завжди виявляється достатньо. Сприйняття сімейних змін як девіацій є складним процесом і визначається багатьма факторами, зокрема суспільними ідеалами, особливостями конкретного етапу політичного розвитку.

3. У ході аналізу ідейно-теоретичних підвалин сімейної політики з'ясовано, що дуже складно визначити межі дозволеного втручання держави у приватні справи особи в напрямку заохочення її до сімейного життя. Від надмірного впливу держави на сім'ю застерігають експерти європейських науково-

дослідних мереж DynSoc, IPROSEC, NIEPS. Дане питання досі залишається не повністю вирішеним та відкритим у рамках світової теорії сімейної політики.

Встановлено, що лише тривала сімейна політика із вираженим пролонгованим характером надає довготривалі позитивні результати сімейного розвитку. Екстрені разові заходи в системі підтримки сімей не здатні надовго закріпити здобуті результати. У європейському контексті стійкі позитивні зміни у сімейному розвитку зумовлювала сімейна політика, яка протягом тривалого часу забезпечувала послідовний розвиток сім'ї, без різких змін, але з поступовим впровадженням новацій у систему сімейної підтримки.

З'ясовано, що специфіка вирішення проблем сімейного розвитку полягає у міждисциплінарності характеру їхнього виникнення та потенційного вирішення. Тому, розв'язання проблем сімейного розвитку є можливим за допомогою комплексу механізмів з різних напрямків державної діяльності.

4. Актуальні проблеми європейської сімейної політики (проблема поєднання професійних та сімейних обов'язків, проблема гендерної асиметрії в суспільстві, проблема нарощення сімейного добробуту та сприяння самозабезпеченню сім'ї) у сучасній європейській науці названо такими, які опосередковано, але визначально впливають на вирішення демографічних проблем та проблем сталого сімейного розвитку. Заходи політики сприяння у поєднанні професійних та батьківських обов'язків першопочатково реалізовувались у Європейському Союзі для збільшення зайнятості населення, але в результаті позитивно вплинули на народжуваність через зменшення вартості дітей для домогосподарств. З'ясовано, що у нормальних умовах сім'я сама повинна нести основну частину відповідальності за благополуччя своїх членів, задача держави в цьому контексті – удосконалити умови реалізації економічного потенціалу кожної сім'ї та кожного її члена.

З'ясовано, що, незважаючи на високу ефективність заходів соціал-демократичної моделі сімейної політики у боротьбі з сімейною бідністю, більшість держав Європи тяжіють до популяризації неоліберальної схеми взаємовідносин держави та сім'ї. Це зумовлює переорієнтацію інструментів сучасної політики від заходів прямого – до заходів непрямого впливу на сім'ю. Однак, у країнах з тривалим радянським минулим завищені суспільні очікування (щодо прямих матеріальних виплат сім'ям) гальмують процес модернізації сімейної політики, зокрема оновлення її інструментарію.

На сучасному етапі сімейна політика країн-членів ЄС позбувається свого пронаталістського спрямування і реформується у напрямку забезпечення покращення якості життя сімей з дітьми. Можна стверджувати, що сфера відповідальності держави за благополуччя сім'ї в Європі поступово розширюється, змінюється, але це відбувається не на пронаталістській чи егалітарній основі; йдеться про трансформацію самої підтримки: сім'я все більшою мірою стає об'єктом різних соціальних ініціатив. В умовах обмеженості ресурсів навіть витратна скандинавська модель сімейної політики

поступово лібералізується. Зміст сучасної європейської сімейної політики становить всебічна підтримка сім'ї, як середовища проживання дітей та батьків, заходами переважно непрямого впливу та досягнення якісних показників сталого сімейного розвитку (так звана «політика, стимулююча життєдіяльність сім'ї»).

Домінуючою тенденцією сучасної сімейної політики визначено пошук альтернативних інноваційних заходів непрямого впливу на стимулювання сімейного розвитку на основі багатосуб'єктності, за якої сім'я, інститути громадянського суспільства, соціально зорієнтований бізнес та держава знаходяться у безперервному діалектичному взаємозв'язку і забезпечують солідарну відповідальність за базові гарантії умов сімейного розвитку. Багатосуб'єктність державної сімейної політики вимагає наявності специфічних засобів координації зусиль суб'єктів політики, державного стимулювання корпоративної сімейної політики, державної організаційної та ресурсної підтримки громадянських ініціатив. Реалізація ідеології сімейної політики в умовах ХХІ ст. визначається тим, якою мірою в суспільстві будуть створені умови для соціального партнерства. Саме соціальне партнерство сприятиме ефективності та економності політики сприяння сімейному розвитку, створюватиме умови для перманентного суспільного діалогу через активізацію громадської активності та ініціативності нормально функціонуючої сім'ї. Недостатній розвиток інститутів громадянського суспільства, відсутність активності соціально зацікавлених груп інтересів нівелюватиме процес вироблення сімейної політики в сучасній Україні у відкритих демократичних формах дискусій та обговорень. Причому держава, як основний творець, регулятор сімейної політики, повинна надати гарантії прав корпоративним лобістським групам підтримки інтересів сім'ї в політиці, які, зважаючи на наявні гендерні стереотипи в Україні, мають складатися переважно з жінок.

5. У ході аналізу науково-дослідної діяльності європейських програмних мереж з сімейної політики з'ясовано, що універсальні заходи підтримки сім'ї найбільш доцільні за умови високого ступеня сімейної бідності та в країнах з перехідною економікою. Поряд з тим, в умовах стабільного економічного розвитку ряд базових державних послуг для сім'ї мають бути доступними для всіх типів сімей. Головною умовою подолання сімейної бідності у рамках сучасної європейської сімейної політики та росту індивідуалізації суспільства (в контексті інформаційної епохи) визнано створення умов для стабільної професійної зайнятості обох членів подружжя. У ході дослідження доведено: падіння показників народжуваності неможливо зупинити лише у рамках сімейної політики. Політичні експерти називають сприятливим фактором у прийнятті рішення про народження дітей стабільну економіку країни.

Відзначено, що в умовах ХХІ ст. показники народжуваності вищі у тих країнах, де чоловіки беруть на себе частину «жіночих» обов'язків. Ідеологія гендерної рівності забезпечує збільшення сімейного достатку, що зумовлено

значними можливостями зайнятості жінок з малолітніми дітьми та високим рівнем оплати праці жінок. Виявлено закономірність: вищий ступінь гендерної рівності у країнах зі стабільним економічним розвитком корелює із більш високими показниками народжуваності. Отже, масштабніше залучення жінок на ринок праці – ключ до досягнення гендерної рівності в суспільно-політичному житті. Доведено, що будь-які політичні ініціативи в напрямку гендерного егалітаризму позитивно впливають на зменшення масштабів сімейної бідності, навіть якщо це не детерміновано експліцитною задачею сімейної підтримки. У цьому напрямку особливо корисними для пострадянських країн стануть заходи стимулювання «відповідального» батьківства та подолання феномену «відсутнього батька».

6. Головною суперечністю сучасної сімейної політики України визначено непропорційне зростання вимог та очікувань, які держава покладає на сім'ю, із одночасним звуженням кола обов'язків держави щодо сім'ї в контексті нестабільного економічного розвитку. З'ясовано, що сімейна політика повинна характеризуватися поліфункціональністю, що означає стимулювання всебічного розвитку сім'ї як цілісного інституту без зосередженості на економічних чи демографічних факторах. Протягом останніх двох десятиліть в Україні триває процес розвитку та оформлення державної сімейної політики: розробка її методологічних основ, створення нормативно-правової бази (відповідної сучасним умовам), удосконалення перспективних механізмів реалізації сімейної підтримки. Однак, функціональне навантаження суб'єктів сімейної політики України досі є дисперсивним, заходи підтримки сім'ї демонструють низьку ефективність при їх одночасній високій витратності. Відмова від регламентованих ідеологічних установок, що стримували руйнування сім'ї у радянський період, і відсутність для них заміни іншими світоглядними установками на даному етапі, дає підстави говорити про нечітке бачення ідеології сімейної політики об'єктом політичної підтримки. Система підтримки сім'ї в Україні характеризується еkleктичністю, невизначеністю у конкретних рамках певної моделі сімейної політики, містить елементи різних ідеологічних режимів підтримки сім'ї, які іноді суперечать одна одній. З'ясовано, що найкращим стимулом сімейного розвитку в Україні буде стабільна, добре оплачувана зайнятість обох членів подружжя за умови наявності розвиненої системи доступних дошкільних закладів, вирішеності житлового питання, розвитку транспортної, соціальної інфраструктури (особливо у сільській місцевості). У XXI ст. однією з задач сімейної підтримки є переорієнтація ринкової економіки з індивіда на сім'ю. Тому, актуальним державним заходом стане перехід від оподаткування окремих членів сім'ї – до оподаткування платоспроможності всієї сім'ї як цілісної одиниці.

У сучасних дослідженнях сімейної політики України система сімейної підтримки ототожнюється з соціальним захистом і регулюванням шлюбно-сімейних відносин. Поряд з тим, вітчизняні праці з аналізу сімейної політики

поступово інтегруються в контекст світової політичної науки. Пріоритетними в рамках політологічного аналізу стають напрями дослідження сім'ї в контексті розвитку інститутів влади, динаміки складу політичних еліт, впливу політичної культури на суспільний розвиток та сім'ї як інституту політичної соціалізації.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Семенець-Орлова І. Держава versus сім'я: нове бачення актуальних проблем сімейної політики сучасної соціальної держави / І. Семенець-Орлова // Нова парадигма : [журн. наук. пр.] / голов. ред. В. П. Бех ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова ; Творче об'єднання «Нова парадигма». — К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. — Вип. 96. — С. 184 – 198.

2. Семенець-Орлова І. Криза сім'ї у постіндустріальному суспільстві: аналіз деяких аспектів деструктивного впливу на становище сім'ї сімейної політики сучасної соціальної держави / І. Семенець-Орлова // Гілея : [наук. вісн.] : зб. наук. пр. / голов. ред. В. М. Вашкевич. — К. : ВІР УАН, 2010. — Вип. 39. — С. 386 – 396.

3. Семенець-Орлова І. Моделі сімейної політики в світі: оцінка в контексті аналізу рівня народжуваності та деяких інших статистичних даних / І. Семенець-Орлова // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 22 : Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін / відп. ред. О. В. Бабкіна. — К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. — Вип. 3. — С. 154 – 161.

4. Семенець-Орлова І. Еволюція сімейної політики на прикладі західної демократії / І. Семенець-Орлова // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 22 : Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін / відп. ред. О. В. Бабкіна. — К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. — Вип. 4. — С. 184 – 194.

5. Семенець-Орлова І. Підходи до оцінки ефективності сімейної політики: політологічний аналіз / І. Семенець-Орлова // Гілея : [наук. вісн.] : зб. наук. пр. / голов. ред. В. М. Вашкевич. — К. : ВІР УАН, 2011. — Вип. 43. — С. 561 – 568.

6. Семенець-Орлова І. Сучасні європейські наукові програми дослідження сімейної політики / І. Семенець-Орлова // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 22 : Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін / відп. ред. О. В. Бабкіна. — К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. — Вип. 6. — С. 22 – 30.

7. Семенець-Орлова І. Методологічні підходи до здійснення аналізу ефективності сімейної політики / І. Семенець-Орлова // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 22 :

Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін / відп. ред. О. В. Бабкіна. — К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. — Вип. 7. — С. 86 – 91.

8. Семенець-Орлова І. Актуальні проблеми сімейної політики сучасної соціальної держави (українські реалії) / І. Семенець-Орлова // Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції [“Наука і інновації – 2010”], (Польща, Пшемисль, 7 – 15 жовт. 2010 р.). — Пшемисль: “Nauka i studia”, 2010. — Т. 5. Право. Політологія. — С. 87 – 91.

9. Семенець-Орлова І. Практика сімейної політики у Європейському Союзі та деякі соціальні ініціативи Європарламенту / І. Семенець-Орлова // Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції [“Наукова думка європейського континенту”], (Чехія, Прага, 27 лист. – 5 груд. 2010 р.). — Прага: “Education and Science”, 2010. — Т. 19. Філософія. Політологія. — С. 97 – 101.

10. Семенець-Орлова І. Типи та моделі сімейної політики: політологічний аналіз / І. Семенець-Орлова // Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції [“Перспективні питання світової науки – 2010”], (Болгарія, Софія, 17 – 25 груд. 2010 р.). — Софія: “Бял ГРАД-БГ”, 2010. — Т. 16. Історія. Політика. Державне управління. — С. 71 – 74.

11. Семенець-Орлова І. Сімейна політика: проблема наукової дефініції / І. Семенець-Орлова // Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції [“Наукова думка інформаційної епохи”], (Польща, Пшемисль, 7 – 15 берез. 2011 р.). — Пшемисль: “Nauka i studia”, 2011. — Т. 11. Педагогіка. Філософія. Політологія. — С. 102 – 106.

12. Семенець-Орлова І. Актуальні проблеми сімейної політики України / І. Семенець-Орлова // Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції [“Сьомі юридичні читання. Культура і право на початку XXI ст.”], (Київ, 19 – 20 трав. 2011 р.). — Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. — С. 578 – 581.

13. Семенець-Орлова І. Зміст сімейної політики: політологічний аналіз / І. Семенець-Орлова // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції [“Соціальна політика: принципи та методи реалізації в контексті світового та вітчизняного досвіду”], (Сімферополь-Ялта, 6 квіт. 2012 р.). — С. 39 – 43.

АНОТАЦІЇ

Семенець-Орлова І. А. Концептуальні засади державної сімейної політики: теоретико-практичний аналіз. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.01 – теорія та історія політичної науки. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2012.

У дисертації досліджуються концептуальні засади сімейної політики як самостійного напрямку соціальної політики. Проаналізовано історико-

теоретичну генезу сімейної політики, охарактеризовано задачі в сфері захисту сім'ї та гарантування сімейного добробуту, з якими зіштовхувалися держави на різних етапах свого розвитку, здійснено аналіз концепцій, спрямованих на реалізацію заходів підтримки сім'ї у рамках моделей сімейної політики в ЄС, надано спробу їхньої оцінки за рядом критеріїв. Окреслено ідейно-теоретичні підвалини концептуальних напрямків модернізації сімейної політики, досліджено сучасний стан та визначено перспективи подальшого розвитку системи підтримки сім'ї в ЄС та Україні.

Ключові слова: сім'я, державна сімейна політика, суб'єкти та об'єкт сімейної політики, корпоративна сімейна політика, неопатерналістська сімейна політика, ефективність сімейної політики, неоліберальна ідеологія сімейної політики, моделі сімейної політики: консервативна, соціал-демократична, ліберальна.

Семенец-Орлова И. А. Концептуальные основы государственной семейной политики: теоретико-практический анализ. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата политических наук по специальности 23.00.01 – теория и история политической науки.– Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, Киев, 2012.

В работе проведен комплексный анализ теоретико-практических основ государственной семейной политики как отдельного самостоятельного направления социальной политики; проанализированы научные разработки европейских научно-исследовательских сетей, которые специализируются по семейной политике, систематизирован ряд научных рекомендаций данных сетей, актуальных для современной Украины. Проанализированы идейно-теоретические предпосылки концептуальных направлений модернизации семейной политики, исследовано современное состояние и определены перспективы развития системы поддержки семьи в ЕС и Украине. Определены критерии эффективности семейной политики, приоритетной целью которой является комплексная поддержка семьи, как среды обитания для детей и родителей, мероприятиями преимущественно непрямого воздействия. Проведенный в ходе исследования анализ семейной политики стран-членов Европейского Союза свидетельствует о невозможности реализации одной универсальной модели семейной политики, которая подходила бы для любого региона Европы.

Автор отмечает тенденцию к увеличению числа субъектов, которые реализуют семейную политику на современном этапе. В диссертации государство определяется главным субъектом семейной политики. Мультисубъектность определяется одним из важнейших условий результативности политических мероприятий семейной поддержки. В ходе исследования обоснована необходимость обновления инструментария семейной политики в направлении реализации принципа самообеспечения семьи. Отмечено, что в условиях XXI столетия содержание семейной политики

следует переформатировать с узкого патерналистского акцента на политику достижения качественных результатов целостного развития семьи как социального института.

В ходе исследования выяснено, что современная система поддержки семьи в Украине характеризуется эклектической неопределенностью в рамках конкретной модели семейной политики и содержит элементы разных идеологических режимов поддержки семьи, которые иногда противоречат друг другу. В работе отмечено, что создание новых рабочих мест в Украине, особенно в сельских регионах, стабильная политика на рынке труда, решение жилищного вопроса и содействие в выполнении родительских и профессиональных обязанностей будет демонстрировать наибольшую степень эффективности в процессе решения демографических проблем. Распространение в Украине европейской тенденции в семейном развитии, которая заключается в росте зависимости популяционных показателей от внутренней психологической потребности человека иметь детей рассматривается как закономерность современного развития семьи. В условиях XXI столетия основной задачей государственной поддержки семьи является переориентация рыночной экономики с индивида на семью, причем не замещая индивидуальную ответственность общественной ответственностью.

Ключевые слова: семья, государственная семейная политика, субъект и объект семейной политики, корпоративная семейная политика, эффективность семейной политики, нелиберальная идеология семейной политики, модели семейной политики: консервативная, социал-демократическая, либеральная.

Semenets-Orlova I. A. The Conceptual Basics of Public Family Policy: Theoretical and Practical Analysis. – Manuscript.

Thesis for a Candidate's degree in political science, specialty 23.00.01 – Theory and History of Political Science. – National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2012.

The thesis present the conceptual principles of family policy as independent direction of social policy. The historical and theoretical genesis of family policy is described, tasks in the sphere of defence of the family and guaranteeing of the family welfare, into which the states ran on the different stages of the development, are analyzed. The analysis of conceptions, directed on realization of the family support measures in the modern models of family policy in EU is carried out on the basis of numerous criteria. The theoretical foundations of the conceptual directions of modernization of family policy are outlined. The modern prospects of subsequent development of the family support system in EU and Ukraine are analyzed on the basis of analysis of the activity of the European scientific family policy networks.

Key words: the family, public family policy, subjects and object of the family policy, the corporate family policy, an efficiency of the family policy, models of the family policy: the conservative, the social-democratic and the liberal.